

Rušenje bolnice na Trgu bana Jelačića

BOLNICA MILOSRDNE BRAĆE

S tari zagrebački purgari brinuli su se odavno za svoje bolesnike i ubogare i imali za njih bolnice i ubožnice, a prva bolnica obstojala je valjda već u XIV. vijeku, dok nam XV. bilježi bolnicu bl. dj. Marije, koja je u Dugoj ulici stajala tamo, gdje bijaše prije hrvatska štedionica. Imala je svoju kapelicu i bolnički vrt, što se spuštao do potoka Medveščaka; drva i ulje davao je grad. Bolnica je imala tri sobe i mogla primiti 20 bolesnika.³⁵⁹ Tik bolnice stanovao je »rector hospitalis«, koji je imao vinograd pod gradskim zidom, nešto šume i četiri kmeta na Pantovčaku. Poslije je imala bolnica više zemlje i tri vinograda, jer je već Zlatna bula odredila da gradskoj sirotinji pripada imetak onih, koji bi umro bez oporuke i ne bi ostavio baštinika.

³⁵⁹ * Duga ulica br. 32.

Prvim kapelanom i rektorom bio je g. 1443. Antun, posljednji Matija Blažić (1759.-1801.)

Koncem XVIII. vieka bila je ta bolnica u trošnom stanju i kako se radilo o novoj velikoj bolnici, nije nitko mislio na njezin popravak. U Vlaškoj ulici bila je ženska bolnica i ubožnica sa kapelicom (danas br. 2), koje je podignuo zagrebački kanonik Juraj Rees. Drugu bolnicu i ubožnicu u toj ulici utemeljio biskup Martin Borković u dvorištu orfanotrofija, koja je stajala do g. 1859.³⁶⁰

»Godine 1789., a za austrijsko-turskog rata, kada je general Laudon osvojio Biograd, bila je u Zagrebu vojnička bolnica na Harmici, u koju se moglo smjestiti 450 ranjenika, no kako bijahu prostori premaleni, uredili su jednu bolnicu u bivšem pavlinskom samostanu u Remetama, a drugu u pavlinskom samostanu u Lepoglavi. Kako i ove bolnice nisu zadovoljavale, otvorili su još dvie bolnice u Zagrebu, jednu u 'Crnoj školi', drugu u samostanu franjevacu.

Pod konac XVIII. vieka nastale su tužne prilike u Zagrebu i cijeloj domovini. Strašan požar poharao je gotovo cio Zagreb, velika vojska, koja je prolazila kroz grad bila je na teret gradjanstvu, u zemlji je vladao glad, a da bude bieda i nevolja još i veća, pojavio se tifus, koji je nemilice pustošio zemlju. Seljaci hrlili su rpimice u Zagreb, tražeći pomoći od gradjanstva, koje ni sebi nije moglo pomoći. Suše i sjenici bijahu puni nesretnika, koji su i pod vedrim nebom od gladi i nevolje umirali.

Godine 1770. zaključio je sabor u Varaždinu, da se i dohotci carici i kraljici Mariji Tereziji povise, od koje je povišice darovala 20.000 for. za škole, trgovinu i promet, za ubožnice i bolnice. Od jednoga diela te svote, koji je zapao zagrebačku županiju, imala se je graditi ubožnica i bolnica, samo se morao naći muž, koji će ovu zamisao kraju privesti. Taj se je muž našao u osobi velikog župana Nikole Škrlca od Lomnice, potomka stare plemićke obitelji, kojemu je na ruku išao Josip Novosel, zagrebački podžupan. Pospješivali su gradnju i ovi rodoljubi: Antun Amadeo, zagrebački veliki župan, grof Sandor Erdödy, podžupan Petar Kamaromy i kr. savjetnici Janko Čačković i Nikola Jelačić. O njemu napisao je zagrebački kanonik i opat Mirko Raffay ove rieči: '...koj genyen od pravichno-

³⁶⁰ * Vlaška ulica br. 36 i 38.

ga pomiluvanya proti nevolynem blisnem nassem pervi dal je ovu miszel, y gdo nezna? Kak zasganum on selyum ovo tak hvale vredno nakanenye szvoje izpelyati se setuval? Kuliko med nami, pri vekssih Szudih, vszi-gdi, y u vsakoj priliki za tho poszluval je, szeguren predi neodztupiti, nego ovo na ozil szvoj izpelyati bi musze dogodilo«.

Uzstrajnosti i dobre volje bijaše, ali ne bijaše dovoljno novaca, no i ti su se našli. Veliki župan Škrlec sazvaio je županijsku skupštinu, kojoj je predsjedao biskup Vrhovac, koja je izabrala poseban odbor, koji se je imao baviti gradnjom bolnice. Taj je odbor 3. ožujka g. 1792. zamolio poglavarstvo, da takovu gradnju dozvoli, kako je to dragovoljno učinilo i odredilo podporu od 14.000 for. za uzdržavanje od 14 siromaha i darovao bivši jezuitski vrt.«

Biskup Vrhovac uplatio je 1000 for., zagrebački Kaptol 12.000 fr., grad više od 26.000 fr. Kanonik Zdenčaj 1500 fr., biskup Gallyuf 800 fr., kanonik grof Sermage 500 fr., kanonik Šimun Jelačić 339 fr., kojima su se pridružili i mnogi drugi vriedni domorodci, a general Radivojević priobćio je biskupu Vrhovcu, da želi, ako je nuždno vojničku bolnicu smjestiti u bolnici. Biskup Vrhovac dozvolio je, da se upotriebe glavnice od triju kapela: od kapele mukotrpnoga Isusa 5.522 fr., sv. Margarete 6.632 fr., sv. Ivana Nepomuka pod Mesničkim vratima 854 fr.

Godine 1800. ne bijaše još bolnica dovršena, jer je rabila za vojničku bolnicu i vojarnu, poslije ju za nekoliko hiljada forinta od vojne uprave odkupili, a dogradio ju i uredio ju biskup Vrhovac o vlastitom trošku. Pod njegovim je presjedanjem zaključeno g. 1803. da se u Zagreb pozovu milosrdnici, koji je red g. 1538. utemeljio Ivan od Boga i koji su imali više bolnica u Ugarskoj. Spomenute godine došao je u Zagreb provincijal reda Matija Riediger, s kojim je ugovor sklopljen i podpisan.

Tri zagrebačke bolnice stopile su se u jednu, a tako i ubožnice, koju je grad poslije sagradio u Novoj Vesi. U ubožnici bilo je s početka 28 ubogara, koji su za stan, hranu i odielo plaćali na godinu 50 fr.

Bolesničkih kreveta bilo je 32, a bili su bezplatni, utemeljiteljni ili plaćeni; za druge trebalo je položiti 2000 fr., za druge 100 for.

Za uredjenje bolnice i redovničkih soba dopisala je županija 4374 for., za ljekarnu koja ima biti javna 3000 for., a za njezino otvaranje 3820 for.

Ilica godine 1893.

»Konvenat se i obvezao, da uzdržava za bolnicu nužno osoblje i da uzdržava sebe od viška fundacija, od plaćenih kreveta, milodara i od dohoda ljekarne.

Kako o mucu grozdovi vise, sretno je bolnica god. 1804. došla pod krov, a posveta obavljena je 23. kolovoza iste godine, kojega je dana svetčano

uveden i red milosrdnika, koji je dobio pravo uprave u ruke diplomom kralja Franje II., izdanom u Beču 16. ožujka god. 1804.³⁶¹

Spomenutog dana bile su dvie propovjedi; jednu je govorio njemačkim jezikom kao »Gelegenheitsrede« kanonik prvostolne crkve zagrebačke grof Josip Sermage-Susedgradski pred bolnicom, a drugu u hrvatskom jeziku zagrebački kanonik i opat Mirko Karlo Raffay kao »Prodechtvo vu priliki vpelavanya redovnikov od miloszerdnosti zvaneh«, koju je završio riečima: »Zadnyich Ti lyubljeni Odkupitel, kojega vu ovom ranyenom kipu postujemo, blagoszlovi trude oveh postuvaneh redovnikov, blagoszlovi vsze one, koji ali do vezda prot ovomu meztu szebe miloszerdne izkazali jesu, ali na potlam izkaseju, dajuch nyim miloszerdnost Tvoju, koju vszem miloszrdnem obechal jeszi, blagoszlovi na konczu szlabu rech moju, da kuliko denesz nazveschal jeszem, najde vu vszeh szerczah ztoverztnoga szada na Tvoju diku, na haszen ovoga miloszerdnosti reda, na obatrivenye vszeh nevolynih, koji vu ovom meztu Tvoju pervich, za tem vszeh nasz miloszerdnost chakali budu. Amen.«³⁶²

Pročelje bolnice, okrenuto prama sjeveru, sačuvalo se do danas, te ima u prvom katu 19, u drugom 21 prozor, u prizemlju ljekarnu i razne dućane. Iztočno krilo pružilo se u negdašnju Bolničku, sada Gajevu ulicu i ima u prvom i drugom katu 13 prozora, u prizemlju deset.

Sredinu pročelja zapremila je kapela ranjenoga Isusa, kojega je kip iza glavnoga žrtvenika u udubku. Isus Krist okupan krvlju i ovjenčan trnovitom krunom, ogrnut je crvenim plaštom, podbočiv se lievom rukom, dok u desnoj drži šibku umjesto žezla. S lieve strane položena je velika zlatna kruna, koju je valjda darovala neka pobožna duša, a po zidu udubka ima zlatnih i srebrnih srdaca, čisala i drugih dragocjenosti.

Desno i lievo od glavnoga žrtvenika ukrasuju stiene dvie stare slike i dva oltarića na kojima gore svieće cieloga dana, jer kapelica ranjenoga Isusa nije nikada prazna, a u nedjelju i za blagdana tako puna, da sviet stoji u rpama pred njezinim vratima, a dubkom je puna i onda, kada sviet po- hadja grob Isusa, koji je takodjer u Zagrebu u osobitoj cieni. Nad vratima

³⁶¹ * Ovjerovljeni prijepis ove diplome pohranjen je u DAZ-u, Zbirka isprava.

³⁶² Posvećenje bolnice opjevao je Tito Brezovački, bivši kapelan sv. Ivana, a prevendar u župi sv. Marka, koji je umro 29. listopada g. 1805. (po priopćenju kanonika Barlèa).

kapelice uzidana je ploča od god. 1797. koja spominje caricu i kraljicu Mariju Tereziju kao pobožnu zakladnicu bolnice, kojoj županija i grad Zagreb stavljaju ovu spomen.

U bolnici bio je vrhovni glavar »prior«, koji se imao brinuti za njezin po-redak, ali bijaše priora, koji su bolnicu zapuštivali. Godine 1831. bijaše tako zapuštena, da ju je prior Hortulanus morao obnoviti. U dvorištu uredio je vrt za bolesnike i sam je imao cvjetnjak u kojem je gojio do 600 vrsta cvieća.

1. kolovoza g. 1845. zadobio je prostor pred bolnicom osobito lice. Sa-bralo se ovdje do 4000 duša, potištenih, žalosnih, ali gnjevnih, da izprati »Nevine žrtve« Markova trga. Nosili su lies za liesom, a kad su iznesli osmi lies krene ogromna povorka prama Dugoj ulici, gdje im se pridru-žio lies Ivana Celinića i još se zaustavi u Poštarskoj ulici, da primi lies Dragutina Stajdahera i krenuli do groblja sv. Jurja, gdje su ih predali »materij zemlji« plačući i jecajući.

Godine 1919. ostavili su milosrdnici Zagreb, imena je njihove bolnice nestalo i zove se danas »Zakladna bolnica«, koja je ostala javna, pa je sada treba premjestiti, jer se na njezino premještanje potrošilo puno crnila i papira.

Kad bijaše bolnica dogradjena i posvećena, čudio joj se cio Zagreb i oko-lina, jer bijaše najveća gradjevina u gradu, okrenuta svojim pročeljem prama sjeveru, s koje je strane u prvom spratu imala 19, a u drugom 23 prozora, te je sa iztočnim krilom zapremila gotovo bivšu Špitalsku uli-cu. Spram naokolišnih kolibica, potleušica i drvenjara udarala je bolnica tako u oči kao stoljetni dub, koji se je dignuo nad sitnogoricu!

No sve to nije smetalo, da se g. 1818. za boravka cara Franje I. i carice Karoline i Ilica u sjajno i neobično ruho, jer je u njoj zaplamsalo 2400 svjetiljaka cielom njezinom duljinom od 180 hvati.

Razsvjetom se izticala kuća Karla Mondscheinova, vrata i zid majura grofa Erdöya,³⁶³ stan Obermayera³⁶⁴ i ciela bolnica milosrdnika.

³⁶³ * Majur grofa Josipa Erdödy, Ilica br. 10.

³⁶⁴ * Ilica br. 5.

Sudar tramvaja u Ilici 1917.

Pogled iz Ilice na Harmicu bijaše sjajan, tu se uzdizao 17 hvati (!) visok dorski stup oko kojega se redalo 12 manjih stupova, koji bijahu visoki 3 hvata, a svi stupovi razsvietljeni sa 3000 lampica i 49 raznobojnih balona. Dvospratnica Josipa pl. Kuševića,³⁶⁵ savjetnika i sudca bijaše ukrašena slikama i nadpisima, što bijahu razmješteni na 12 prozora. Na stanu Eigelovu uzdizale su se dvie piramide sa 250 lampica. Kod Šoštarića bijaše pokretno sunce, kod trgovca Merherra izložena slika cara i carice, dok je na tridesetnici sjao u brojnim plamičkima dvoglavi orao.³⁶⁶

Iz Ilice se vidio i slavluk pod kojim je gradski sudac Gorup pozdravio kralja i predao mu gradske ključe, dok je veliki bilježnik Stajdaher oslovio caricu njemački. Slavluk bijaše složen od četiri jonska stupa, krasno urešen, a razsvietljen sa 2060 lampica.

³⁶⁵ * Uglovnica Ul. Marije Valerije i Trga bana J. Jelačića.

³⁶⁶ * Duga ul. br. 3.

Bilo je i tu raznih grbova i orlova, a samo na kući Josipa Kuševića (bivšoj Felbingerovoj)³⁶⁷ bili su izloženi grbovi Dalmacije, Hrvatske i Slavonije!

U prvoj petini XVIII. vieka bijaše u Ilici tik kuća smrdljivi kanal pokri-ven daskama po kojima se hodalo, jer ne bijaše utrta puta, ni pločnika. Ovoga kanala nestalo je (po Kuniću) g. 1831., kad je Ilica dobila razsvjetu, dok su si prije ljudi svietili »lampašima«, ako su se gdje pozabavili, koje je imala svaka kuća, a bili su onakovi, kako se danas rabe u podrumima i po našim selima u stajama.

Ilica kao glavna kucavica Harmice privlačala je život iz zapadnih sela zagrebačke okoline, ali je njome prilazio sviet i iz daljnjih krajeva, prilazilo je cijelo Zagorje, Medjimurje i Štajer.

Na Harmici i u Ilici bilo je krčma i prenoćišta za seoski sviet, ali nije za otmjenije bilo goostiona u koje bi se »svračali«, nije bilo »svratišta«. Tamo, gdje danas stoji Stankovićeva kuća, bila je godine 1827. prizemnica Karola Mondscheina i u njoj gostiona »Zum österreichischen Kronprinzen« u koju su se gostovi spuštali stubama. Iste godine sklapa Mondschein kupoprodajni ugovor sa Frankom Rumleitnerom iz Vrbovca, koji glasi ovako:

»Vu Zagrebu Dana 20-ga Juliuscha Letto 1827.-mo. Prodajem hisu v gornjoj Ilici pod numerišom 310 skupa šiltom 'Zum österreichischen Kronprinzen' vsemi pristajališći to jest dvorišće, štalami, sušom i vrtom i vsem jušom i pravicami kak mi prodavci do sada ladali jesmo, devet jezer i šesto forint u dobi po orsagu tekuchi moneti i 50 cesarskih cehinov sakoga po 4 forinti i trideset krajcerov srebrnih penez računajući u naturi kak šliselgeld Francu Rumleitneru oštarjašu na Vrbovcu i njegovoj tovarušici Josefi rodjenoj Reinzenberg.

Carol Mandschhein Hiše Prodavec.«³⁶⁸

³⁶⁷ * Felbingerovoj kući (Trg bana J. J. br. 15) bio je kasnije vlasnik Priester, a ne Kušević.

³⁶⁸ Ovaj ugovor primio sam dobrotom Levina pl. Horvatha, savjetnika zemaljske vlade u Zagrebu. Naš dodatak: Tekst ugovora nalazi se u Zapisniku izjavnica (*Prot. fassionum*) u 1827. godini, sign. 1678 (98), str. 27-28. Prodavatelj je Mondschein ili Monschein, a kupac Rumleitner (ne Romleitner). Prema L. Dobronić, *Stare numeracije kuća u Zagrebu*, Zagreb, 1959., str. 138./139. kao i K. Kovačić, *Priče iz starog Zagreba*, izbor ilustracija Nada Premerl, Ljubljana 1990., str. 76. to je Ilica br. 14, gdje stajaše prije gotovo 200 godina gostionica »K austrijskom prijestolonasljedniku«, a od g. 1827. po novom vlasniku Franji

I tako je Rumleitner postao vlasnikom gostione »Zum österreichischen Kronprinzen«, koja je čuvala jednu Zagrebu do danas nepoznatu tajnu!

Kada je gospodarom ove kuće postao rodoljubivi Krištofor Stanković, dao je porušiti, da podigne modernu jednospratnicu. Radnici su skinuli krov, odstranili drvenu gradju i počeli rušiti zid za zidom, no došavši do jednoga zida skamenili se od čuda i alat im izpao iz ruku. Obarajući zid, naidju na jednu šupljinu, a kad su ju razkrili, raztrese se pred njima »čovječji kostur«.

Malim za onda Zagrebom glas je o toj »strahoti« puknuo za čas i cio se grad sletio pred bivšom »Mondscheinovom kućom«, gurajući se, da vide taj kostur o kojem su koječega nagadjali, no svi se složili u tome, da su tu zazidali živa čovjeka, koji je morao u groznim mukama izdahnuti.

Kad nam je ovo moj blagopokojni i predobri otac kod jedne večeri pripoviedao, koža nam se ježila i mi protrnuli od straha, a govori se o tom tajinstvenom kosturu i onda kada sam porasao.

Na onome mjestu, gdje je danas veletrgovina Kastnera i Öhlera sagradio je veletržac Teodor Demeter g. 1836. jednospratnicu, a i uredio u njoj »gostionicu« k »Austrijanskom caru«, koja je otvorena 11. srpnja g. 1837., a prvi joj »gostilnik« bio Antun Marvanić, koju ju je uzeo u najam na 11 godina. Ova gostiona, odnosno »svratište« imala je 15 bojadisanih soba, jednu veliku blagovaonicu sa biljardom, prostrano dvorište, više staja i suša.³⁶⁹

Poslije je tomu svratištu nadogradjen drugi sprat i dobio naslov »Hotel k caru austrijanskomu«, koji bijaše najodličniji u Zagrebu, a odsjedali su u njemu visoki dostojanstvenici, a neke godine odsjeo je tu i nadvojvoda Albrecht, kojom prilikom je Gjuro Eisenhuth poslije carevke, »intonirao i rusku himnu«.

Rumleitneru »Jägerhorn« tj. »Lovački rog«, prema tome nije Ilica br. 2 tj. Stankovićeva kuća. U tekst (ova stranica, i sljedeće dvije) sam Hirc unosi dosta nejasnoća, neke smo pokušali razjasniti.

³⁶⁹ »Iirske Nar. Nov.«, 1837., br. 68.

Trgovina Juliusa Hühna

Svratište je obstojalo do g. 1913., kad ga je kupila spomenuta tvrdka i adaptirala ga od g. 1914.-1916.³⁷⁰ u veliku trgovačku kuću i njome podala Zagrebu velegradsko lice.

I tako je nestalo ovoga svratišta, kojega je 28 godina uzorno vodio svratištar Gjuro Zeitelberger.

Najstarije je svratište u Ilici, ali i u Zagrebu »Lovački Rog«, poznat diljem domovine kao »Jägerhorn«.

Stari ljudi Zagrebčani, koje već odavna krije ledina, pripoviedali mi, da bijaše tu prvobitno drvenjara, a u njoj krčma u kjoj bi se sastajali zagrebački lovci poslije lova, a da se znade, da je to lovačka krčma iztaknuli su povíše vratiju oznaku »pravi« lovački rog, koji je krčmi, a poslije hotelu, dao današnje ime. Kakova je kuća bila prije 50, 60 godina, takova je spram Ilice i danas, dok je u ponutrici više toga dogradjeno i prigradjeno.

U spomenutim novinama od g. 1836. čitam, da se gostioničar Leopold Pflanzler iz Duge ulice preselio u Gornju Ilicu u gostilnicu »Zum Kronprinzen« i tu otvorio posao pod firmom »K Lovačkom Rogu«. Prema onomu »oglasu« nek' bi da je Pflanzler napustio »njemačko« ime i gostioni povratio njezinu starinu, iz koje se preselio Antun Maršanić. U petdesetim godinama bio je vlasnik »Lovačkog Roga« Mato Irgolić. Poslije Irgolića vodila je posao njegova supruga od koje je posao kupio Breithuth, poslije njega bio je zakupnikom Pilaj, a u novije doba Franjo Horvat.

Dianinovu kupalištu na desno danas je »Grand Hotel«, u petdesetim godinama bila je tu jednospratnica Eduarda pl. Jelačića u kojoj bijaše svratište »K ugarskoj kruni«, a na cimeru naslikan crveni jastuk sa zlatnom krunom sv. Stjepana. Kad je ovom svratištu bio gospodarom Osvald rođeni Magjar, dobivao se ovdje za doručak najbolji »gulaš«.

U početku dolnje Ilice sagradio je dvospratnicu Mato Pruckner i uredio hotel, što je na cimeru nosio njegovo ime, a njegovi baštinici nadogradili su poslije drugi sprat. Kad je napušteno svratište »Caru austrijanskomu«,

³⁷⁰ * K. Kovačić, *Priče iz starog Zagreba*, izbor ilustracija Nada Premerl, Ljubljana 1990., str. 75. navodi g. 1911-1913., a adaptaciju unutrašnjosti izveo je arh. Ignjat Fischer.

nosio je ovo ime neko vrieme Prucknerov hotel, dok se danas zove »Hotel Royak«,³⁷¹ koji ima i sada kavanu, kojoj bijaše mnogo godina gospodarom onaj kavanar Weiss, kojega su u Zagrebu zvali »der weisse Weiss«, jer bijaše biel poput janjeta, dok su drugoga kavanara, crne brade i kose, a istoga imena, zvali »der schwarze Weiss«.

Kako Zagreb nije imao željeznice uredili su pojedinci, gostioničari ili svratištari »prevoznike« (*Stellwagen*). Kod »Cara austrijanskoga« uveo je takav prevoznik za Beč Antun Maršanić, od 1. travnja g. 1840., polazila su takova kola iz Zagreba u Varaždin, a prijave je primao gradjanin Kristijan Fröbe.

Mihajlo Geršić i Henrika Javand uredili su prevoznik u Zagrebu »Kod ugarske krune« za Zagreb-Karlovac g. 1844. i odpočeli vožnjom 12. rujna i. g. U Karlovcu se prenočilo u gostioni »K zlatnom sidru«, vozilo se svakoga dana i plaćalo po osobi 1 fr. 30 kr. srebra, dok bijaše prtljaga bezplatna. Prvi prevoznik za Zagreb-Karlovac vozio je od »Cara austrijanskoga«, a poduzetnik bio neki Stern.

Za Zagreb-Samobor imao je prevoznik od g. 1840. Samoborčan Marko Bedenko.

Izmedju Zagreba i Beča uvedena je prva »hitrovožnja« g. 1837. Od Zagreba do Varaždina plaćalo se za put od 10 milja 2 renška forinta 40 kr., od ovdje do Velike Kaniže (18 milja) 4 r. 48 kr., do Kostela (24 m.) 6 r. i 24 kr., do Vesprima (34 m.) 34 r. i 9 kr., do Biele Stiene (40 m.) 40 r. 40 kr. Od ovdje do Pešte imao je putnik da prevali 60 milja puta i platio je 10 r. 20 kr. Prtljage smio si svaki putnik ponijeti 30 funta i platio za nju 16 kr. srebra. Naručbe je primao u Ilici trgovac I. B. Taitl.

U Gornjoj Ilici bijaše prva velika zidanica bolnica, koja je zapremila lievi ugao, dok je Stankovićeve kuća zapremila desni i ove kuće bijahu možda uzrokom, da su isgradili i druga dva ugla, na desnom zapadnom uglu

³⁷¹ * Citat: »U prvom Ilustrovanom vodiču po Zagrebu i njegovoj okolici iz 1891. za ovaj hotel piše: 'Staro ugledno svratište prvoga reda sa gostioničkom dvoranom i gostioničkim vrtom, kavanom i sa 56 soba za putnike... Kuhinja na glasu, najbolja pića. Svratištni omnibus dolazi na kolodvor k svakomu osobnomu vlaku, koji dolazi i odlazi iz Zagreba. U svratištu se dobivaju u svako doba kola za vožnju po Zagrebu.' (K. Kovačić, n. d. str. 78.). Nalazio se u Ilici br. 44, a izgrađen je 1844. godine.

podignuo je dugu jednospratnicu trgovac Antun Mužević, dok je lievu stranu Gornje Ilice, koja je dulja od desne dokrajčio grof Tomo Keglević g. 1834.³⁷²

Uz ove kuće počeli su rušiti stare drvenjare i graditi male, kratke i nizke prizemnice, koje su sezale do blizu štedionice. Uz bolnicu bio je plot i dosta veliki prostor na kojemu su svoju robu izložili lončari kao potomci bivše »Lončarske ulice«. Posljednji lončar bio je Horvatić, koji je svojoj supruzi postavio na Mirogoju »najznačajniji« nadgrobni spomenik. Isgradio je od gline ukusan lies sa glazurom, četiri noge i napisom i njime ukrasio grob svoje drage žene.

Do lončarskog plota bila je kućica sa vratima i jednim prozorom, a straga omaleno dvorište sa cviećem i drvena »hutica«. To bijaše slastičara nekoga Suhovatije, poslije Stranskoga, koji je svoje goste služio mnogo godina bilo u slastičari, bilo u hutici, gdje su sjedili i odlični gosti, a ona ih služila sa »paherojem« (slasticama) i sladoledom.

Velika navala bijaše kod Stranskice pred Božić, kad su »velika« i mala djeca namolila da si kupe nakit za božićno stabalce. Bilo je tu od šećera jabuka, krušaka, jagoda, ribica, guslica, frulica, srdca, a bili smo presretni kad nam starica dala kojega »labuda«. Ovim sladkišima su djeca zakitila Božić i na Badnjak razdragana srdca zapjevala: »Narodil se Kralj nebeski!«.

Do slastičare bio je urar Exner, do ovoga brijač Brcković, dalje limar Dušek, remenar Liehert; Beck je prodavao živežnu robu, Deutsch šešire, Bogady krojački pribor; Bulvan i Pečak bili su draguljari, dok bijaše u posljednoj prizemnici kobasičar Zellner, poslije njega Dragutin Angerer, kojega je nasliedio Neidhart, a ovoga Rabus, a do kuće bilo je veliko blatno dvorište odpremnika Dragutina Leizendorfa.

U pravoslavnoj kući imao je dućan »lakatne robe« trgovac Anton Ausch pod firmom »K liepoj Dalmatinki«, ali je prodavao i nirnberžku, kitničarsku i uresnu, staklenu, porculansku i od kamenine robu. Aleksa Novak imao je u istoj kući skladište gospojinskih odijela. Sa iztočne strane imao je svoj stan Löffler, u ono vrijeme »prvi« zubar u Zagrebu, koji si kao

³⁷² * Keglević – Ilica br. 39, a Mužević – uglovnica Ilica br. 38 i Mesnička ul. br. 2.

firmu izvjesio do pô metra dug zub! U pravoslavnoj kući otvorio je željezaru Weigelhofer i pod krov priveo svoju suprugu sestru Lisinskovu.

U današnjoj Wagnerovoj kući³⁷³ otvorio je krojač Matošek »prvi« dućan za gospodska odijela, ali nije uspio, jer još onda Zagrebčani nisu htjeli kupovati odijela, koje je šivala »mašina« (šivaći stroj). Ovo bijaše nekoć Sorkova kuća, a u Wagnerovu dućanu gostiona Josipa Valica. U susjednoj kući uredili su novčari Pulzer i Moses »prvu« mjenjačnicu i prodavali razne vrijednostne papire. Tamo gdje je danas kuća br. 37 stajala je prije sto godina omašna kuća grofa Antuna Pejačevića iz Virovitice, a do nje masivna prizemnica. U veliko dvorište vodila su i ovdje velika i široka kolna vrata. Te je kuće kupio s proljeća g. 1810. Andrija Fuchs, koji se rodio blizu Novoga Mjesta u Kranjskoj i preselio u Zagreb i ovdje uredio trgovinu konjima i tovljenim, rogatim blagom, koje je smjestio u golemo dvorište. Druga polovina zemljišta pružila se od Ilice do Savske ceste (Frankopanske ulice) i odavle do Sajmišta (Sveučilišnog trga). Ovu polovinu Savske ceste kupio je biskup Haulik za opatice i sagradio im na tom zemljištu crkvu, samostan, bolnicu i djevojačku školu.

U Fuchsovoj kući bio i dućančić u kojem je jedan mu rođjak prodavao mješovitu robu. U toj se kući rodio Andriji sin Josip, Vatroslavu Lisinskomu u najtežim časovima života hranitelj i branitelj. U ovu kuću priveo je Andrija i svoju drugu ženu Anu, kćerku svoga prijatelja i zagrebačkog gradjanina Kovačića, koja mu je rodila kćerku Mariju, a 8. srpnja g. 1819. sinčića Ignaca, kojega su zvali »Naci«, koji se kao pravnik i filozof na njemačkim dokumentima podpisivao kao Ignatz Fuchs, dok se je pohrvatio u »Vatroslav Lisinski«, pod kojim je imenom mukotrpno živio i jadan život svršio.³⁷⁴

Na temeljima rodne kuće Vatroslava Lisinskoga sagradili poslije modernu jednospratnicu, koju je valjda gradio Ignac Andrijević, vječnik grada Zagreba, koji je umro g. 1849. i kuću mu baštiniio njegov sin Stanko, bivši zagrebački načelnik. U toj kući uredio je prodaju ženske obuće štajerski Niemac Peitler, tu je uredio brijačnicu drugi Brcković, gdje je i danas.

³⁷³ * U Ilici br. 15.

³⁷⁴ Antonija Kassowitz-Cvijić, *Vatroslav Lisinski u kolu Ilira*, Zagreb, 1919., p. 6.-7.

Prodavaonica automobila, dvokolica i šivaćih strojeva Ferdinanda Budickog u Gundulićevoj ulici oko 1903. godine

U susjednoj Keglevičevoj kući imao je kavanu Franjo Exner već g. 1833. i davao je tu svake nedjelje i utorka društvene plesove uz ulazninu od 20 i 30 krajcara.

Godine 1827. uredio je u Gornjoj Ilici Kajetan Schröpfl pod firmom »Zum wilden Mann« trgovinu sjemenja.

Gornja Ilica imala je i dvie knjižare, Antun Jakić otvorio je svoju tiskaru i knjižaru u prizemlju milosrdnika, poslije g. 1860., da podpomogne književni i politički rad tadanjih rodoljuba, a poslije je tiskaru prodao Ivanu Vončini, vlasniku narodnoga glasnika »Zatočenika«.

Jakić je štampao *Saborski dnevnik*, *Assemanov evanđelistar*, izvješće o I. hrv. izložbi, hrv. pučke propovjedi, narodne pjesme, hrv. trgovca, Robinsona, *Smrt Smail-Age Čengića* i dr. Svojim je troškom izdao *Trnule* (1862.) od Vukotinovića, bio je izdavatelj i urednik »Sidra« glasila za obrt, trgovinu i narod. gospodarstvo.

Od g. 1859. bio je Jakić nerazriešiv drug i prijatelj Gjura Crnadka i Mije Krešića i ova su trojica bili prvi, koji su nastojali, da se »hrvatski« duh uvede u trgovački i obrtni sviet. Najodlučniji bio je u tom radu Jakić od prirode nadaren bistrim umom, pronicavim duhom i čvrstim značajem, bio je rodoljub od glave do pete i samouk, koji je u svom rodnom mjestu Kostajnici svršio samo pučku školu i već u 21. godini bio samostalan. Već g. 1851. imao je dućan kolonijalne robe u Zagrebu, g. 1854. u velike trgovao na Rieci, a od g. 1859. nastanio se u Zagrebu, gdje je kao saborski i gradski zastupnik i predsjednik trgov.-obrtne komore bio na svojem mjestu, a koliko je ljubio Zagreb, svoj rod i dom sviedoči njegova oporuka od g. 1876., ostavši u dobrotvorne svrhe do 40.000 fr. Utemeljio je značajnu zakladu iz koje će se nagradjivati sa 500 fr. napredni seljaci u vinogradarstvu, pčelarstvu i voćarstvu. Jakić je umro 20. prosinca 1878. i odredio da se njegovo poprsje smjesti u narodnom muzeju, čemu je udovoljeno.

Drugu knjižaru otvorio je Svetozar Galac u Vrbanicevoj kući, gdje je danas Breyerova knjižara i prodavao je knjige Ilirske, dalmatinske i srbske Matice, ali ga sreća nije pratila, pa je siromak propao i napokon spao na prosjački štap.

Susjed mu je bio Zeschko, koji je na veliko prodavao papir.

U prizemlju spomenute bolnice uredio je salonsku brijačnicu Talijan Bazolli, ali je on propao; Jakiću na desno imao je svoju radionicu tokar Pogorelec.

Veliku jednospratnicu pod br. 31 (gdje je sada Apolo kino) sagradio je oko g. 1830. veletržac žita Franjo Čavrak, koji potiče starinom iz Gušća kod Siska, gdje još i danas postoji njihova kurija i bili su valjda plemići. Gjuro Čavrak bio je upraviteljem dobara grofa Keglevića. Njegov sin Franjo stekao si veliki imetak i imao u Zagrebu više kuća u Zagrebu, u Dugoj ulici kuću pod br. 18 na desnom uglu Krvavog mosta, a drugu br. 8., gdje je danas trgovina cvieća.

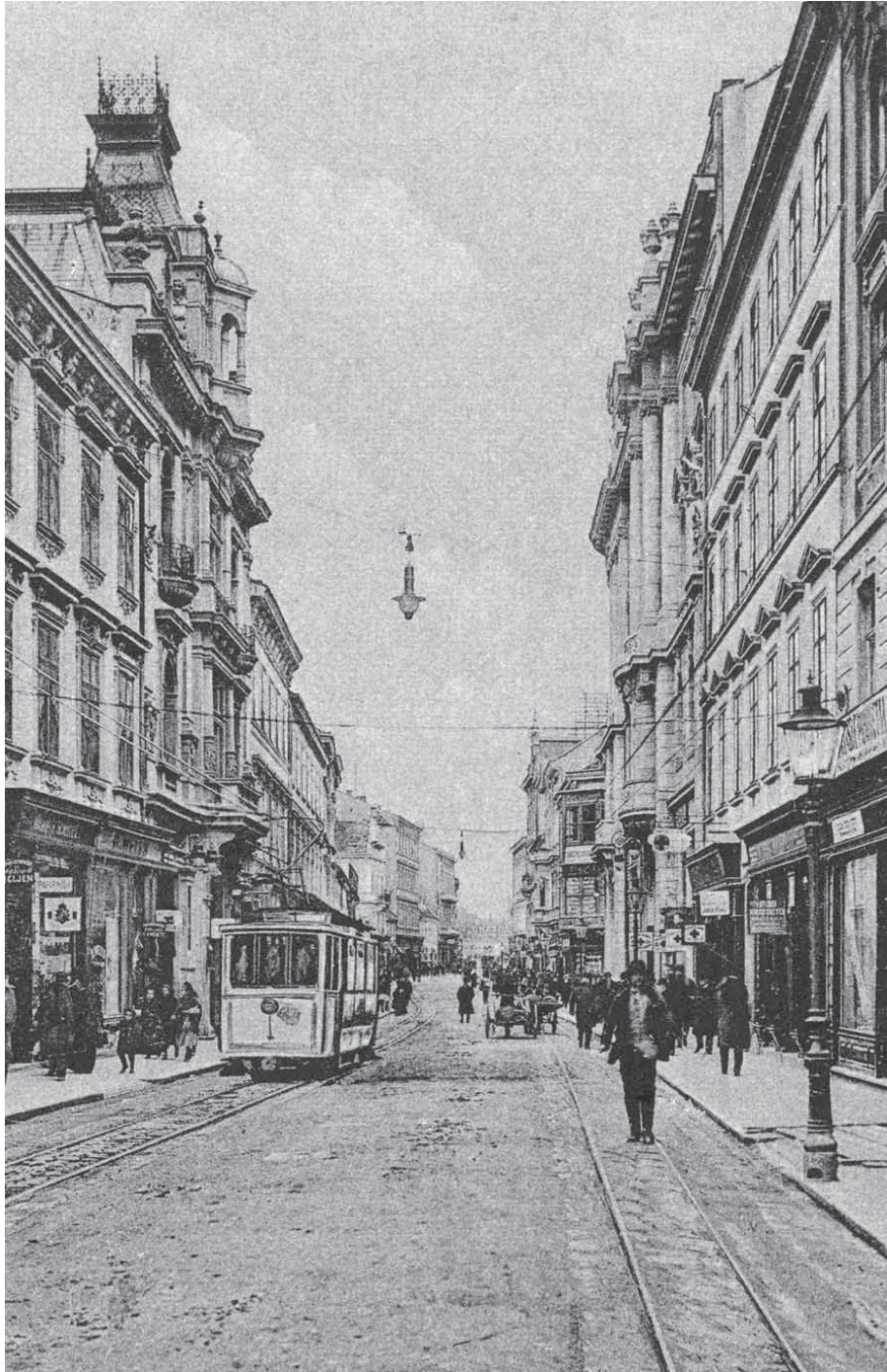
Franjo Čavrak bio je poznata ličnost u starom Zagrebu, bio je više godina gradski zastupnik, jedan od prvih utemeljitelja hrvatske štedionice i neprekidan član ravnateljskog vieća od g. 1849. do svoje smrti g. 1857. Vjenčao je Alojziju rođj. Reiser iz Turskog Bečeja i ostavio iza sebe sinove: Rikarda, Ladislava, Aleksandra i bivšega podbana Levina Letovaničkoga.

Najstarija kćerka Marija († 1908.) udala se za Gjuru Crnadka, kćerka Kristina za bivšeg zagrebačkog liečnika Ivana Miličića, kćerka Hermina udala se za kotarskog sudca Ivana pl. Novaka, četvrta Ida († 1917.) za slovenskog tvorničara Otokara Brodnika. Brakom Gjure Crnadka stupila je u rodbinsku svezu obitelj Čavrak i obje su u Zagrebu zapremile odlično mjesto i zajedničkim radom promicale napredak i procvat našega danas »bieloga« Zagreba.³⁷⁵

U kući br. 33 uredio je u prizemnici dućan sapunar Dvorščak i mušterijama prodavao sapun kroz prozorčić sa »šuberom«, a imao je kćerku za kojom se otimalo svačije oko, a srce joj osvojio vlastelin G. iz Zagorja, divotan opet mužkarac, koji je svoju ženu ljubio kao golub golubicu, kojemu bijaše susjed Buharić, prvak krojač grada Zagreba.

Do Dvorščaka (br. 35) imao je svoju radionicu i dućan kotlar Ivan Lenz, kojega je u poslu nasljedio sin, a ovoga drugi kotlar.

³⁷⁵ Ove podatke primio dobrotom od Milivoja Crnadka.

Ilica

S desne strane Ilice počimali su dućane u Stankovićevoj kući gdje je uredio draguljarski posao A. Zaghaft, do njega se smjestio Fröhlich i otvorio trgovinu kišo- i suncobrana, a veliku trgovinu željezne robe Škender Hondl, odličan gradjanin, gradski zastupnik i mjestni sudac grada Zagreba, koji je vjenčao kavanara Černija kćerku Francišku.³⁷⁶

U Stankovićevoj kući uredio je slastičaru F. Krežma, otac guslača-virtuoza i njegove sestre Anke, koja je s bratom prošla polovinu Evrope. Poslije se slastičar Krežma preselio u kuću na Jelačićev trg, slastičaru proširio i tako uredio, da bi pristala svakomu velegradu.

Prigodice izložio goleme plakate, koje su mu pošiljala djeca o svom gostovanju po daleku svijetu, a izlagao ih i u slastičari, ljudi čitali, čudili se i presretnim roditeljima čestitali, ne nadajući se i ne sluteći koja ih čeka sudbina. Sin, njegova uzdanica umro je rano, sestra Anka osamljena i izgubljena, dobila je mjesto u glazbenom zavodu i poslije se udala za mog bratića posebnika Dragutina Barbot. Otac je ginuo od tuge i boli za sinom, tamnio mu lagano razbor, kidisao oružjem u ruci na mukotrpní život, ali se duševnih bolova nije riešio. Kad mu pak smrt otela i ženu, sve je više ginuo i dospio u gradsku ubožnicu, gdje je smrt njegovim mukama učinila kraj.

Za nekoliko godina umrla i Anka Krežma-Barbot, a za njome i njezino »Zlato«, kako je zvala svog obožavanog muža.

U Stankovićevoj kući otvorio je veliku trgovinu željeza Aleksander Hondl, obće poznata i omiljela ličnost grada Zagreba, kojemu je bio mjestni sudac, zastupnik saborski i gradski, bio je predsjednikom trgovačko-obrtničke komore od g. 1868.-1876. Za njegova je predsjedništva podnešeno vladi i ministarstvu više važnih predstavaka kao n. pr. reguliranje Save i Kupe, glede obrte škole u Primorju, željeznice Osiek-Rieka, glede ustrojenja trgovačke akademije u Zagrebu itd.

Hondlovo djelovanje bilo je mnogostrano, rodoljubno i požrtvovno, bio je i predsjednikom eskomptne banke, društva čovječnosti i bio odlikovan viteškim redom Franje Josipa I.

³⁷⁶ * A nešto dalje na istoj stranici teksta Hirc navodi, da je oženio Černijevu kćerku Tereziju (za pretpostviti je da se radi o istoj osobi sa dva imena?).

Hondl rodio se 1832. u Terezovcu-Suhopolje u Slavoniji, a svršiv vojničku školu u Bjelovaru, stupio je u trgovinu željeza Pavla Hatza, poslije bio u Beču, svršio nauke u nekom trgovačkom zavodu i g. 1857. preuzeo u Zagrebu renomiranu Bauerovu trgovinu željeza.

Vjenčao je rodoljubivog kavanara Černija kćerku Tereziju, s kojom je živio u sretnom braku do g. 1890. kada je na žalost gradjanstva i roda preminuo naglom smrću.

Godine 1836. prenaša svoj dućan u Ilicu I. K. de Negro u Demetrovu kuću pod cimerom »K slonu ili elefantu«, a zaprema poslije taj dućan Kornitzer i Klein u kojem su prodavali manifakturnu robu, dok je lievo prizemne prostore zapremio zagrebački paromlin i tu prodavao brašno. Do »Ugarske krune« uredio je Petar Šimečki klobučarski posao, Šević u kući Dianina kupališta dućan kratke robe, Antun Danielić prodaju steznika.

U Türkovoj kući otvorio je dućan I. K. Taitl pod firmom »Zur blauen Kugel« i prodavao u četrdesetim godinama »Alle Gattungen Garten-Samen«, a poslije njega Anišić i Šnap prodavali sjemenje »K modroj Kругlj«, a uredio je tu svoj dućan Antun Nosan, a po njegovoj smrti sinovi. U istoj kući uredio je veliki staklarski posao Dragutin Huth, poslije njega A. Pabst, kojega je svojom trgovinom zamienio Julyo Hühn, dok je veliku željezaru uredio Franjo Šolar, koji postoji i danas.

Do uglja Ilice i Bregovite ulice bila je Königova trgovina³⁷⁷ »K paunu« u kojoj se prodavala prkomorska roba, a sučelice kuća i trgovina Pavla Peleša i kišobranarska radionica Joba.

Susjednoj kući (br. 24) bila je gospodaricom Aleksandrina Andrašević, a njezin susjed Pavao Kapetan (br. 26). Ove dvie kuće imale su zajednički zid o kojem kod poglavarstva skopljen ugovor: »12. Mayussa Letta 1821.« medju Pavlom, kapetanom Kraljevskoga Varoša Zagrebečkoga Purgarom, Jurjem, Karlom i njegovom Goszpum Thovarussicom Terezijom Ditkovich.³⁷⁸

³⁷⁷ * Prema L. Dobronić, n. d. str. 136. Ilica br. 18, kasnije vlasnik Josip Job, a kući br. 22 vlasnik je Petar Pelleš.

³⁷⁸ »Nar. Novine«, 1910. od 9. ožujka.

Kuću br. 26 kupio je dr. Albert Crnojević i počeo je rušiti g. 1910. Bila je jednospratnica sa pet prozora i velikim »haustorom« nad kojim bijaše za-
bilježena godina »1822.«, kad je kuća gradjena. U toj kući imao je dućan
urar Armano, kišobranar Arbanar, bila u njoj trafika i prodaja četkarske
robe. U petdesetim godinama bio je toj kući gospodarom Josip Švaro,
koji je u njoj uredio pekaru i supruga mu se preudala za Dragutina Star-
ka, profesora više realke u Zagrebu. U toj kući bio i sapunar, koji je kao
mužkarac »prvi« na ulici izašao sa suncobranom.

Kući br. 28 bio je gospodarom Blaško Vatroslav, a susjednoj dvospratnici
Ivan Šviglin.

Na onome mjestu, gdje danas stoji dvospratnica tokara Grnaza bila je u
staroj Vilici drvena, razklimana prizemnica sa nahižjem, a gospodarom
joj Matija pl. Masnec. Na nahižju je stanovao neki ličilac, koji se nije dao
»van«, kada se kuća imala rušiti, ali se nije maknuo ni onda, kad su mu
nad glavom razkrili krov. Gradski kapetan Plušćec morao ga je silom
odstraniti. Velika jednospratna drvenjara stajala je još u petdesetim go-
dinama tamo, gdje je sada Salarova kuća, a bio joj gospodarom gradski
službenik Juraj Boleslavski.

Susjednoj jednospratnici bila gospodaricom udova Elizabeta Mraović,
poslije Mirko Božurić. U prizemlju bila je prodaja kruha gradskog či-
novnika Maceka za kojega se preudala gospoja Črnolotec, koja bijaše
(ako me pamet ne vara) plemkinja. Gjuro Črnolotec, kapetan banovačke
regimente, dobio je plemstvo od carice Marije Terezije za sebe i svoje
nećake Gjuru i Nikolu.

Susjed Mraovićeve bio je Maksimilijan pl. Vernić, pa je i u njegovu pri-
zemlju³⁷⁹ bilo dućana, a u jednom krojač Müller.

U »Vilici« bile su kuće-drvenjare prizemnice, u »Ilici« ponajveć jedno- i
dvospratnice, ali se ova iztaknula i jednom »trokatnicom«, »prvom« u
cielom Zagrebu, koju je gradio pokrivač krovova Tisauer, a poslije joj bio
gospodarom odvjetnik Vrbančić (danas br. 29).³⁸⁰

³⁷⁹ * Ilica br. 32.

³⁸⁰ * Citat: »Za vrijeme Tisauera srušena je bila, čini se, stara kuća i 1859. na njenom mjestu sagrađena
današnja, no samo kao dvokatnica koju je gradio tadašnji istaknuti zagrebački graditelj Ivan Plohberger.

Kad je zato saznao grad, ljudi su se od čuda križali, a kad je počeo kopati temelje, već bi prilazili, gledali kako se kopa i gradi. Dočekali su prvi i drugi sprat, ali su bili na iglama čekajući kada će dignuti »treći« sprat. Što bijaše kuća bliže krovu, to bijaše više gledaoca, a kad je došla pod krov, došlo je toliko svieta, da si se jedva micao.

Do sada bijahu Zagrebčani vični, da gledaju prizemnice i jedno- i dvo-spratnice, no sada su gledali kuću pred kojom je trebalo okomiti glavu, da joj okom segneš kraj.

Ta kuća stoji i danas i nosi broj.

U Ilici gornjoj bijaše još jedna kuća, koja mi je padala u oči svojom visinom, već veličinom i svojim slogom bila je građena u gotskom stilu, a pala je onda, kad su počeli graditi palaču u kojoj je sada kavana »Corso«.³⁸¹

Treći kat bio je nadograđen 1922. godine«. (Franjo Buntak, Stanovnici Ilice, njihove kuće i zemljišta u prošlom stoljeću, *Iz starog i novog Zagreba*, VI., Zagreb, 1984. str. 163.). Prema L. Dobronić, *Stare numeracija kuća u Zagrebu*, Zagreb 1959, str. 110. od g. 1857. Tisauer je na br. 29 (kuća br. 572), a Vrbančić Eduard na br. 27 (kuća br. 571) na kojem »fundušu« nije do tada postojala kuća.

³⁸¹ * Citat: »Prvi vlasnik kavane 'Corso' bio je kavanar Bernard Kastl, koji je prije imao kavanu pod istim imenom na zapadnom uglu Ilice i Tomičeve ulice. Kastl je 1907. preselio u novu elegantnu zgradu Centralne banke i u prizemlju uredio jednu od najljepših zagrebačkih kavana, koja svojom bogatom opremom u stilu secesije izaziva u nama nostalgiju i želju da se ponovno u njoj sretnemo«. (K. Kovačić, n. dj. str. 227).